

ETNORITUAIS E OFRENDAS RELIXIOSAS A NIVEL POPULAR EN DÚAS COMUNIDADES DO CORGO (LUGO): ANSEÁN E CASTRILLÓN

Autor: José Manuel Blanco Prado

Artigos publicados na Revista Corga, números 3 y 4. Asociación Arumes. Corgo. Lugo. Anos 2012 e 2013.

ALGÚNS DATOS SOBRE O CONCELLO DE “O CORGO.”

O concello do Corgo, cunha extensión de 157 km², está situado no centro da provincia de Lugo, formando parte da comarca de Lugo. A capital municipal dista 14 km., da cidade de Lugo. Segundo o Padrón municipal do 2010 o concello tiña 3938 habitantes distribuídos en 173 entidades de poboación pertencentes a 38 parroquias¹.

Malia que na primeira década deste século maniféstase un leve crecemento da poboación debido ao retorno de emigrantes e da nova poboación asentada, procedente da cidade de Lugo, a pirámide de

O SANTUARIO DO CASTRILLÓN (O CORGO) (LUGO)

poboación do Corgo reflicte un claro avellentamento demográfico con taxas de natalidade moi inferiores ás de mortalidade.

¹ Fonte: Instituto Nacional de Estadística.

As parroquias son: Abrugán (San Bartolomeu), Adai (Santiago), O Alto (Santalla), Anseán (Santa Catarina), Arxemil (San Pedro), Bergazo (San Fiz), Cabreiros (Santa Mariña), Campelo (San Xulián), Camoso (Santiago), Castrillón (San Salvador), Cela (San Xoán), Cerceda (San Pedro), Chamoso (San Cristovo), O Corgo (San Xoán), Escoureda (Santa María), Farnadeiros (San Pedro), Folgosa (San Martiño), Fonteita (Santiago), Franqueán (Santa María), Gomeán (Santiago), Lapío (San Miguel), Laxosa (Santiago), Maceda (San Pedro), Marei (Santa María), Paradela (San Fiz), Pedradita (San Miguel), Piñeiro (Santa María), Queizán (Santa María), Quinte (Santalla), Sabarei (Santa María Madanela), Chamoso (San Bartolomeu), Chamoso (Santo André), Manán (San Cosme), Manán (Santa María Madanela), Farnadeiros (Santo Estevo), Folgosa (Santo Estevo), Segovia (San Xoán), Vilachá (San Xiao).

A súa paisaxe correspondese cunha ampla superficie de erosión ou penechira situada a uns 400-500 metros de natureza rochosa granítica, con sectores xistosos e chairas aluviais ao longo dos ríos, constituídas por sedimentos arxilosos ². Isto posibilitou que se puidesen construír longas rectas nas estradas desta zona: A nacional VI (Madrid –A Coruña), a estrada de Ourense (C – 546), e a autovía do Noroeste.

Estas xunto coa vía ferroviaria ³ constitúen as principais vías de comunicación, que comunican este concello co exterior.

ANTIGO CONFESIONARIO

Este municipio posúe un clima oceánico continental, o que da lugar a que os invernos sexan fríos e os veráns frescos. Desde o punto de vista económico o concello baséase no sector primario cunha agricultura ligada á gandería, debido ao tradicional predominio das pequenas explotacións familiares de carácter mixto. Na produción gandeira destaca dun xeito especial o gando bovino, proietado de cara a venda de leite, e logo o porcino, que se atopa en case todas as explotacións agrarias como un complemento económico. O sector secundario é pouco importante e só convén destacar a presenza de fábricas transformadoras da madeira. Finalmente o sector terciario conta cunha relevante implantación de actividades de índole comercial de hostalaría nos arredores da nacional VI, así como o subsector dos transportes⁴.

ALGÚNS TRAZOS SOBRE O CONCEPTO DE PIEDADE POPULAR.

A devoción de cada pobo, como todo fenómeno vivo, ten os seus trazos, xa que cada comunidade ten unha óptica propia de vivir a fe e de proietala aos demais grupos humanos para que a coñezan. Polo tanto, é popular o que o pobo crea. Tamén o que recibe, asimila e fai propio⁵.

² O sector central do municipio do Corgo está drenado por unha serie de afluentes do río Neira, entre os que cómpre distinguir o Tórdea, que nace no municipio de Castroverde, e o Chamoso. A súa vez o río Neira verte as súas augas no suroeste do municipio ao río Miño.

³ Hai unha estación en Laxosa, parroquia de O Corgo.

⁴ EQUIPO “IR INDO”. Guzmán López, Cristina e outros: *Galicia en Comarcas. Lugo*, Vigo: La Voz de Galicia. Ed. Ir Indo, 2005, páx. 99.

⁵ ÁLVAREZ GASTÓN, Rosendo: *La religión del pueblo. Defensa de sus valores*. Madrid: B.A.C. 1976, páx. 36.

Polo tanto, a relixión de cada grupo humano é unha especie de colección viva de cantos, ritos, vivencias, que un pobo vai reunindo ao longo da súa historia.

⊕ SANTUARIOS

LOCALIZACIÓN DAS PARROQUIAS

- 1 PEDRAFITA. (SANTUARIO DA NOSA SEÑORA DAS VIRTUDES)
- 2 CASTRILLÓN. (SANTUARIO DO SAN BERNABÉ)
- 3 ANSEÁN. (SANTUARIO DO ANXO DA GARDA)

● LOCALIZACIÓN XEOGRÁFICA DO CONCELLO DE O CORGO
NO MAPA PROVINCIAL

Autor do mapa: **José Cancio Fernández**

Por outra banda o fenómeno relixioso popular tenta buscar co divino unhas relacións máis simples, directas e rentables. Isto fai posible que a devoción popular estea en contacto coa plástica simbólica en contraposición ao abstracto. ***“...la religiosidad popular comporta con frecuencia una reacción anti-intelectualista, y a su vez la creación de otros lenguajes más cercanos a su mundo y su mentalidad”***⁶. Ademais as expresións relixioso-populares son a manifestación da emotividade persoal e responden ao desexo e á necesidade da intimidade coa entidade sagrada. Finalmente os devotos nas súas relacións co sagrado tamén adoptan unha postura pragmática de tal xeito que a petición dunha serie de rogacións segue sendo unha característica básica de relixiosidade popular. ***“Reliquias, medallas, aguas sagradas, imágenes de devoción, tienen como fin atraer el poder divino y ponerlo a favor del creyente”***⁷.

Un dos espazos sagrados onde se proiecta a piedade popular é no santuario. Este é

un lugar de culto representado por unha ermida, capela ou igrexa parroquial ao que acoden devotos de diferentes comunidades, algúns para pregar á divindade a concesión dunha serie de pedimentos de base material – recuperar a saúde, boas colleitas, doenzas de animais etc- ou espiritual, e outros para levar a cabo as promesas ofrecidas, logo de que a divindade lles outorgase as rogativas requeridas.

“Los santuarios son percibidos como espacios sagrados, de los cuales irradia la salud material o

***IMAXE DO SAN BERNABÉ
CO EVANXEO DE SAN MATEO.***

⁶ CACHEDA VIGIDE, Eduardo Aurelio: *La religiosidad popular en Galicia. El municipio de Arzúa*. Santiago: Edicións e Deseño S.L., 1991, páx.289.

⁷ BASURKO, Xavier: “Los santuarios hoy: claves de interpretación teológica-pastoral”, en *Santuarios del P. Vasco y Religiosidad popular*, II Semana de Estudios de Hª Eclesiástica del P. Vasco, Vitoria, 1982, páx. 308.

espiritual...”⁸. “El santuario es el punto de referencia o término al que los romeros dirigen sus aspiraciones físicas y espirituales”⁹. Nos santuarios se veneran distintas advocacións de Xesús, da Virxen, e diferentes imaxes de santos, que actúan como mediadores ou intercesores diante de Deus. “Os focos de sacralidade dun santuario son as reliquias e as imaxes de Deus, a Virxe e os santos”¹⁰.

I.. O SANTUARIO DO SAN BERNABÉ DE CASTRILLÓN (O CORGO) (I)

1. A LOCALIZACIÓN DO SANTUARIO, OS TRAZOS ARTÍSTICOS E A INCONOGRAFÍA DO SANTO.

A efectos eclesiásticos, Castrillón, era, hai anos, unha freguesía anexa de Santa María de Franqueán. Na actualidade, a freguesía foi suprimida, pertencendo o seu ámbito territorial a freguesía de Santiago de Gomeán, arciprestado do Picato, provincia e diócese de Lugo. A efectos civís Castrillón é unha parroquia, pertencente ao concello de “O Corgo”, provincia de Lugo. A súa poboación está distribuída en cinco entidades: Castrillón, Fontoira, Lidor, Mesón do Caldeiro, Pedradreita. O termo parroquial está regado polo río Tordea, que nace no municipio de Castroverde, e comunicado pola N-VI, e por algunhas pistas locais.

O santuario é unha igrexa románica, que ocupa a parte norte do castro. Amosa unha nave a dúas augas, elevada, sobre unha armadura de madeira

IMAXE DO SAN BERNABÉ ADICADA A “POÑER O SANTO” E DOUS ESMOLEIROS

e cuberta de lousa. Tanto os muros laterais como a ábsida, que é semicircular e máis baixa e reducida que a nave, están coroados por saíntes e sólidos canzorros, que

⁸ RODRÍGUEZ BECERRA, S: “De Ermita a Santuario: Reflexiones a partir de algunos casos de Andalucía”, en *Romarías e Peregrinacións. Actas do Simposio de Antropología*. Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, 1993, páx. 111.

⁹ PRAT I CAROS, J: “Los Santuarios Marianos en Cataluña: una aproximación desde la etnografía”, en *La Religiosidad Popular, III. Hermandades, Romerías, Santuarios*. Barcelona, Anthropos, 1989, páx.227.

¹⁰ MARIÑO FERRO, X.R: “Os Santuarios e os seus símbolos”, en *Romarías e Peregrinacións*. Ob. cit., páx. 88.

sosteñen unha forte cornisa. Ademais este recinto sagrado posue unha portada cun arco de medio punto sen imposta e decoración. No seu interior varios retablos amosan talles do século XVI:

A do Salvador, de pé e cunha bóla do universo; a do San Bernabé, cunha capa e libro; a da Inmaculada, cunha peaña de nimbo e un dragón aos seus pés; e a do San Antonio¹¹.

San Bernabé naceu en Chipre e pertencía a unha familia levítica. Algúns autores, como Clemente Alexandrino e Eusebio de Cesarea, supoñen que San Bernabé foi un dos 72 discípulos dos que fala o evanxeo. En calquera caso, aparece como unha figura relevante no seo da igrexa primitiva que, sen pertencer ao grupo dos doce, merece ao igoal que San Pablo o título de apóstolo. Ambos os dous colaboraron conxuntamente na organización da comunidade de Antioquia e na predicación aos xentiles. Foi lapidado e queimado vivo polos xudeus de cara ao ano 63 . O seu corpo foi atopado no 458, levando no peito o evanxeo de San Mateo que, xunto coas pedras da lapidación, constituen os atributos da súa iconografía.

Neste santuario hai dúas imaxes do San Bernabé: A que permanece dun xeito permanente no interior do recinto sagrado e amosa o evanxeo de San Mateo; e a que sae na procesión e mostra a palma

MESA CON FIGURAS DE CERA E VELÓNS

do martirio e as pedras da lapidación.

2. AS FONTES DOCUMENTAIS ¹².

2.1. Libro de Bautismos., perg. 20 jul. 1773- 30 dic. 1834, fols.. 1-54 v. ¹³.

¹¹ VALIÑA SAMPEDRO, Elías: *Inventario Artístico de Lugo y su provincia*. Servicio de publicaciones M.E.C.. T. II. Madrid, 1975, páxs. 92-94.

¹² VALIÑA SAMPEDRO, Elías: *Catálogo de los Archivos parroquiais de la diócesis de Lugo*: Servicio de Publicacións da Deputación de Lugo, 1991, pax. 266.

- 2.2. Libro de Bautismos., hol, 28 en. 1836-25 nov. 1852, fols.. 1-24 r., blancos.
- 2.3. Libro de Bautismos, hol., 23 mar. 1852-1 en. 1893, fols.. 1-57 v., blancos.
- 2.4. Libro de Matrimonios., perg. 20 en. 1818-21 feb, 1852m fols.. 1-11 v., blancos¹⁴.
- 2.5. Libro de Matrimonios., hol., 9jn. 1855-16 ene. 1893, fols.. 1-16v., blancos.
- 2.6. Libro de Difuntos., perg., 12 en. 1818-13 feb.1853, Fol.. 1-22r., blancos¹⁵.
- 2.7. Libro de Difuntos., hol., 18 dic. 1852-8 en. 1893, Fol.. 1-29 v., blancos.
- 2.8. Libro de Fábrica., perg., 1816-1893, Fol.. 1-49v., fol., blancos¹⁶.

3. A FESTIVIDADE E A PROCEDENCIA DOS DEVOTOS.

Todos os anos o día once de xuño conmemórase neste lugar a festividade do San Bernabé¹⁷. Adoitan acudir devotos non só do concello de “O Corgo”, senón tamén doutros concellos limítrofes como Castroverde, O Páramo, Láncara, Portomarín, Neira de Jusá, Guntín, e mesmo Lugo. Noutroira viñan tantos fieis e romeiros de ofrenda e merenda que aínda

RITUAL DE “POÑER O SANTO

hoxe as persoas de idade do lugar teñen lembranza do seguinte dito: *“No día do San Bernabé nin os páxaros movían os huevos no nido, do día santo que era”*¹⁸.

¹³ No libro de bautismos faise unha ficha na que se fai constar data, lugar de nacimiento , lugar de bautismo, nome asignado; lugar de nacimiento e vecindade dos pais, abós e padriños. Tamén poden aparecer acontecementos, que afectaron á parroquia: tormenta, invasión dos franceses, algunha catástrofe etc.

¹⁴ No libro de matrimonios se reseña a hora da celebración do matrimonio, de día, de noite, viudos, vellos ; o lugar, templo ou ermida; nomes, data e lugar de nacimiento dos cónxuxes,; pais, testigos, etc; dote da filla, en especie ou en metálico etc.

¹⁵ No libro de difuntos adoita aparecer a idade do finado, o lugar de orixe e vecindade, fillos, testamento, lugar de sepultura etc.

¹⁶ O libro de fábrica soe ser de interese sobre todo no aspecto socio-económico. Este libro úsase con moita liberdade de anotacións. Boas ou malas colleitas, administración do templo, descrición de montes parroquiais, cultivos, camiños, aparceramentos

¹⁷ Se o día propio coincide en sábado ou lúns, tamén se celebra festa o domingo. O mesmo en relación a un día festivo.

¹⁸ Este dito tamén quedou reflectido no Santuario das Virtudes (Pedradita) (O Corgo).

4. OS PEDIMENTOS E AS PROMESAS.

Os devotos ofrécese por si mesmos ou para acadar algunha intercesión para outras persoas, que non poden vir ao santuario normalmente por algunha doenza ou impedimento físico debido a idade. As peticións máis usuais fanse por doenzas humanas e de animais. Non obstante, os romeiros tamén levan a cabo pedimentos ligados coa crise da facenda propia ou outros problemas de índole familiar e social.

Con todo, a petición vai ligada ao cumprimento dunha promesa. Esta consiste nun contacto directo e sagrado de forza moral entre a persoa e Deus, a través de Cristo ou dunha serie de intercesores ou mediadores como son as diferentes advocacións da Virxe e os santos. Neste caso concreto referímonos ao San Bernabé.

Agora ben, podemos distinguir tres tipos de relación entre os devotos e a entidade sagrada:

1. Relación condicional, é dicir primeiramente a divindade simbolizada por Cristo, a Virxe e os santos concede a petición ó devoto e logo este leva a cabo a promesa; trátase dun cumprimento "a posteriori". A este tipo de relación dásele os nomes de "*Ofrenda condicionada*"¹⁹ e "*Petición Condicional*"²⁰.

2. Algúns devotos veñen solicitar, suplicantes, a mediación de Cristo, da Virxe ou dos santos ante calquera

O PÁRROCO POÑENDO O SANTO

problema cumprindo unha serie de rituais e ofrendas. Neste caso os distintos rituais e ofrendas que os devotos realizan teñen lugar antes de que lles sexa concedida a petición.

Este tipo de relación recibe os nomes de "*Ofrenda*

¹⁹ GONDAR PORTASANY, Marcial: "Racionalidad campesina y Relativismo cultural", en *Antropología y Racionalidad*. Ed. Sálvora, Santiago, 1980, páx. 60.

Crítica da Razón galega. Entre o nós-mesmos e nós-outros, Vigo: Biblioteca a Nosa Terra. Nós os Galegos. Ed. a Nosa Terra, 1993, páx. 154.

²⁰ WILLIAM A. CRISTHIAN, Jr: *Religiosidad popular. Estudio antropológico en un valle español*, Madrid: Tecnos, 1978, páx. 134.

propiciatoria"²¹e "*Devociónpeticionaria*"²².

3. Finalmente hai devotos que veñen tódolos anos por algunha petición concedida pola divindade noutrora. A este tipo de relación dásele o nome de "*Ofrenda de acción de gracias*"²³.

A promesa a divindade reproduce dun xeito claro o sistema social vixente no que algun fai algo a cambio dunha posterior axuda cando chegue o momento axeitado. "*Cando o campesino mercantiliza as súas relacións relixiosas...o que tenta é traducilas a unha dialéctica coñecida, que lle proporciona dúas vantaxes fundamentais: a comprensión pragmática dunha interacción, de por si misteriosa, entre o natural e o sobrenatural, e unha certa seguridade ou dereito emanante da reciprocidade co intermediario*"²⁴.

5. OS RITUAIS E AS OFRENDAS.

O ser humano encóntrase suxeito a unha gran cantidade de perigos. Por tal motivo leva a cabo unha serie de rituais, xa que está convencido da súa eficacia e de que é posible vincular a súa acción a un sentido valioso para a súa vida persoal. Desde sempre o ser humano, por causa da súa fragilidade, debeu realizar rituais e ofrendas coa

PROCESIÓN PERCORRENDO O CAMPO DA FESTA

finalidade de que os deuses e espíritos sentasen compasión e fosen propiciatorios.

²¹ GONDAR PORTASANY, Marcial: "Racionalidad campesina y Relativismo cultural", en *Antropología y Racionalidad*. Ed. Sálvora, Santiago, 1980, páx. 60.

Crítica da Razón galega. Entre o nós-mesmos e nós-outros, Vigo: Biblioteca a Nosa Terra. Nós os Galegos. Ed. a Nosa Terra, 1993, páx. 155

²² WILLIAM A. CRISTHIAN, Jr: *Religiosidad popular. Estudio antropológico en un valle español*, Madrid: Tecnos, 1978, páx. 134.

²³ GONDAR PORTASANY, Marcial: "Racionalidad campesina y Relativismo cultural", en *Antropología y Racionalidad*. Ed. Sálvora, Santiago, 1980, páx. 60.

Crítica da Razón galega. Entre o nós-mesmos e nós-outros, Vigo: Biblioteca a Nosa Terra. Nós os Galegos. Ed. a Nosa Terra, 1993, páx. 155

²⁴ GONDAR PORTASANY, Marcial: *Crítica da Razón galega. Entre o nós-mesmos e nós-outros*, Vigo: Biblioteca a Nosa Terra. Nós os Galegos. Ed. a Nosa Terra, 1993, páx. 153

Hocart puxo de manifesto que a función do ritual é dobre: por unha banda un obxectivo inmediato e preciso como acadar boas colleitas e por outra un obxectivo máis xeral ao que lle o nome de “saúde”, xa que o ritual é a expresión do interese do home porla vida ²⁵ . Pola súa banda, *Arnold M.Rose* sinala que os rituais distínguense polos seguintes elementos: * Posúen unha regularidade e periodicidade ao estar ligados con certas festas. * Teñen un sentido para un certo número de persoas. * Adoitan presentarse dun xeito dramático. *

Producen “consensus” de sentimentos mediante unha experiencia participativa ²⁶ . Neste santuario se celebran os seguintes rituais propios dunha liturxia oficialista ou ben axeitados a unha mentalidade popular.

5. 1. O RITUAL DE VIR ANDANDO AO SANTUARIO.

Antano moitos devotos viñan ao recinto sagrado andando desde o seu lugar de orixe, como sacrificio previo denantes de entrar en contacto co sagrado. Hoxe, aínda que o máis habitual é vir en coches propios ou doutras persoas, hai algúns fieis , que seguen vindo andando por promesa desde o seu lugar de habitat.

5. 2 O RITUAL DA CIRCUMVALACIÓN.

Logo de chegaren ao santuario os devotos entran en contacto co sagrado. Por iso algúns deles dan unha ou máis voltas ao redor do mesmo case sempre de pé. Nas súas mans poden levar de ofrenda figuras de cera, que representan ao corpo humano, enteiro ou partes do mesmo:pernas, brazos, pés, así como figuras de animais: cochos, vacas, eguas. O dar voltas ao redor do santuario ten o valor dunha penetración e toma de contacto nun nivel relixioso. Na Grecia clásica tal rito facíase cun fin apotropaico e catártico²⁷ .

5. 3. A CELEBRACIÓN DE MISAS

²⁵ ANTHROPOLOGICA. Instituto de Antropología de Barcelona, nº 6. Ed. Daimon. Barcelona. 1977, páx.99.

²⁶ *Ibidem*, páx. 99.

²⁷ TABOADA CHIVITE, Xesús: *Etnografía Galega. Cultura Espiritual*. Vigo: Ed. Galaxia, 1972, páxs. 156-157.

No ano 2010 o crego que administra o santuario, D. José Antonio Vila, oficiou varias

misas tanto o sábado como o domingo. Comezou a primeiras horas da mañá e rematou a unha e media da tarde cunha misa solemne, que oficiou desde o palco da música debido a falta de espazo na igrexa ao ser a máis concorrida de todas.

O PÁRROCO OFICIANDO A MISA SOLEMNE

5. 4. O RITUAL DA PROCESIÓN.

Ao rematar a misa solemne celébrase a procesión, que percorre o campo da festa e logo o perímetro do santuario. Tódalas imaxes, que saen na procesión, santifican o espazo que percorren, proporcionando unha enerxía positiva a todas as persoas, que se encontran no seu percorrido. *“Dando una vuelta alrededor del santuario, la imagen santa o la reliquia sacralizan no sólo a las personas y a los animales, sino también a todo el entorno geográfico”*²⁸

Na procesión interveñen os seguintes elementos:

1. A cruz e o pendón parroquial levados por fregueses da comunidade parroquial.
2. As imaxes do San Bernabé, O Salvador e San Antonio, levadas nas andas cadanseu por catro homes da freguesía.
3. A imaxe da Inmaculada, portada nas andas por catro mulleres da freguesía.
4. O crego concelebrante
5. A orquestra, que vai tocando unha marcha procesional.
6. Os asistentes ao ritual colocados sen distinción de idade e sexo.

Segundo a disposición da procesión Álvarez Gastón distingue unha serie de trazos:

²⁸ MARIÑO FERRO, X.R: Las Romerías /Peregrinaciones y sus símbolos, Vigo: Ed. Xerais , 1987, páx. 175.

“Se trata de manifestaciones más multitudinarias no sólo por los participantes activos, sino también por los numerosos espectadores. Dentro de la comunidad local es algo que llega o vitalmente a los feligreses. Los elementos fundamentales de toda procesión son: las imágenes, la forma de llevarlas, el pueblo que participa y el que mira, el espíritu de la celebración – cantos, rezos, silencio..”²⁹.

DEVOTOS DO SAN BERNABÉ OINDO A MISA SOLEMNE

“Las procesiones son como un ritual de peregrinación menor. Guiada por la cruz procesional seguida de los estandartes, la comunidad eclesial camina a través de las calles como dramatización de la historia sagrada, como exaltación epifánica, pero, sobre todo como ritual de camino penitencial y salvífico.

5. 5. OS RITUAIS DE CONTACTO.

O desexo de todo romeiro é entrar en contacto coas imaxes e demais obxectos relacionados co santuario, xa que o sagrado proxecta a súa cualidade, sacraliza. Entre os rituais de contacto máis habituais sinalo os seguintes:

5.5.1. O RITUAL DE CONTACTO ACTIVO COA IMAXE ESTÁTICA.

Algúns devotos tocan coas súas mans, panos e outros obxectos a imaxe do San Bernabé e, logo, pasanos polas partes doentes dos seus corpos cunha finalidade profiláctica e curativa.

5.5.2. O RITUAL DE POÑER O SANTO.

²⁹ ÁLVAREZ GASTÓN, Rosendo. *La religión del pueblo. Defensa de sus valores*. Madrid. B.A.C, 1976, páxs. 91-92.

O crego, encargado do santuario, e un fregués da comunidade parroquial levan a cabo este ritual no interior do recinto sagrado ao longo da mañá e ao rematar a procesión. Consiste en realizar, cunha imaxe pequena do santo, unha cruz por riba da cabeza dos devotos, mentres o poñente recita a seguinte xaculatoria:

*“ Cristo vive,
Cristo reina,
San Bernabé te libre de todo mal. Amén”.*

Nesta fórmula sagrada, que acabo de mencionar, pódese apreciar como o santo actúa como mediador ou intermediario diante

A IMAXE DO SAN BERNABÉ COAS PEDRAS DA LAPIDACIÓN

dun ser absoluto e transcendente. “ *...Para chegar con máis seguridade a ese Deus, non sempre persoal, o galego bota man dos santos e da Virxen*”³⁰. Este ritual emprégase en moitos santuarios galegos. “ *En moitos santuarios milagreiros hai o costume de “poñe-lo santo”. Van a que llo toquen os enfermos para sandar, e os sanos para que non lles dea a enfermédá. Para isto hai unha imaxe pequena do santo; o devoto ponse de xeonllos, e o sacristán, as máis das veces, colle a imaxe e dalla a beixar, e logo trázalle coela unha cruz nas costas, decindo unha oración...*”³¹. Tamén se utiliza noutros pertencentes a outras rexións, nacionalidades, e nacións. “ *En el santuario de San Martín (Azcoitia- Guipúzcoa) durante la misa se da a besar la reliquia del santo titular*”³². En el santuario de “ A Virxe do Porto” (Plasencia), tamén se da a bicar unha imaxe da Virxe. Isto mesmo sucede en Liria (Valencia), coa imaxe de San Vicente Ferrer...³³. Finalmente segue usándose noutras nacións, nas que segue habendo un forte

³⁰ MOREIRAS SANTISO, Xosé. “A relixiosidade popular no sector rural”, en *Rev. Encrucillada*, nº 9, Vigo, 1978, páx. 64.

³¹ RISCO, Vicente: “Etnografía. Cultura Espiritual”, en *Historia de Galicia* dirixida por Ramón Otero Pedrayo. T. I, 1979, páxs.380-381.

³² MARÍÑO FERRO, Xosé Ramón: *Ob. cit.*, 1987, páx. 171.

³³ Observacións persoais.

contido relixioso de influencia católica.. “ *En muchos santuarios bretones los romeros besan las reliquias expuestas delante del coro*”³⁴. “ *Los romeros portugueses, al terminar la misa, se agolpan para besar las imágenes del santo*”³⁵.

Por outra banda a relixiosidade popular ademais dunha dimensión práctica ten, como dixemos anteriormente, un compoñente baseado na reciprocidade, que esixe do devoto a entrega dalgún ben para propiciar á entidade sagrada ou para compensala polo don acadado. De aí que os devotos realicen unha serie de ofrendas ao chegaren ao santuario.

Así sufragan misas na honra do santo, que serán oficiadas polo párroco no transcurso do ano³⁶.

Deixan diñeiro no intre de poñer o santo nunha bandexa ou boeta, que se encontra ao carón do poñente; tamén nos esmoleiros , que hai no interior da igrexa, e no momento de oír unha das misas, que se celebran no recinto sagrado.

**A PROCESIÓN PERCORRE TAMÉN
O PERÍMETRO DO SANTUARIO**

Aportan “velóns normais” ou máis pequenos, que colocan ao carón das imaxes do San Bernabé. Os “velóns normais” valen cinco euros e os pequenos tres. Estes adoitan estar acesos no interior da igrexa ata que rematan os diferentes oficios relixiosos.

Tamén ofrecen figuras de cera, que simbolizan a unha serie de animais: cochos e vacas, así como ao corpo humano, enteiro ou nalgunha das súas partes: brazos, pernas, pés etc. Esta ofrenda encontrase nunha mesa alongada, situada no lado esquerdo da igrexa, de onde os devotos poden recollela mediante o previo pago de cinco euros por cada figura. Estas, de índole artesanal, son ofrecidas polos romeiros en testemuña do seu agradecemento pola influencia benéfica que o santo exerceu na sandación de diferentes doenzas de carácter humano ou animal. Polo tanto hai o costume de oír misa coa mesma

³⁴ MARIÑO FERRO, Xosé Ramón: *Ob. cit.*, 1987, pág. 170.

³⁵ MARIÑO FERRO, Xosé Ramón: *Ob. cit.*, 1987, pág. 170

³⁶ Normalmente ao ser unha ofrenda escasa encargase case sempre o párroco de celebrar as misas.

e realizar o ritual de circunvalación ao redor do santuario. *“Estes exvotos foron e son moi abundantes en case todos os centros de romaría e permanecen expostos no altar como mostra das peticións feitas e como manifestación pública do poderío e capacidade de convocatoria do santo”*³⁷. Trátase dun ofrecemento público, por canto adoita colocarse nos altares das imaxes de devoción. Isto distingue aos exvotos respecto a outras ofrendas, coma os cartos ou as candeas, que amosan un papel máis indeterminado.

No museo de Pontevedra hai unha serie de terracotas procedentes do santuario itálico de Calvi, situado na Campania. Neste santuario ofrecéronse durante varios séculos moitos exvotos de terracota aos deuses itálicos. Convén distinguir as cabezas de homes e mulleres, e algúns animais: cochos, vacas. A maioría destas terracotas, construídas con molde, estiveron policromadas, sendo interesante comprobar a súa semellanza cos exvotos de cera, que aínda se ofrecen en varios santuarios ³⁸.

RITUAIS E OFRENDAS	
LITURXIA OFICIAL	PIEIDADE POPULAR
RITUAL DAS MISAS	RITUAL DE “POÑER O SANTO”
RITUAL DA PROCESIÓN	RITUAL DE CONTACTO ACTIVO COA IMAXE ESTÁTICA.
	RITUAL DE CIRCUMVALACIÓN
OFRENDA EN DIÑEIRO	RITUAL DE VIR ANDANDO DESDE O SEU LUGAR DE ORIXE.
VELAS MOI PEQUENAS COLOCADAS NUN LAMPADARIO MECÁNICO	FIGURAS DE CERA
	OFRENDA EN “VELÓNS”

³⁷ GONZÁLEZ REBOREDO, Xosé M. : Guía das festas populares de Galicia. Vigo: Ed. Galaxia, 1997, páxs. 133-134.

³⁸ BLANCO PRADO, J. M.: Exvotos e Rituais nos santuarios lucenses. Lugo: Deputación provincial, 1996, páxs. 47-48.

Cumpridos os oficios relixiosos, os devotos e fregueses da comunidade participan

nos diversos actos da celebración profana. Os ramistas encargados da mesma traen canda eles foguetes, que tiran para anunciaren os momentos relevantes de cada xornada festiva; contratan as orquestas, que serven para deleitar aos presentes e subhastan os terreos do campo da festa entre vendedores ambulantes, que teñen como obxectivo específico ofrecer viandas, bebidas, xoguetes, rosquillas etc.,

A ROSQUILLEIRA, SÍMBOLO DA DIMENSIÓN PROFANA

DO SANTUARIO

para consumo e lecer de todos os romeiros.

6. ALGUNHAS CLAVES DE INTERPRETACIÓN SOBRE O SANTUARIO DO SAN BERNABÉ (CASTRILLÓN) (O CORGO).

A área de influencia deste santuario manifestase en canto a súa operatividade, reflectida nas curacións e solucións de problemas, que levou a cabo o santo ao longo da súa historia. Polo tanto este recinto sagrado non só expresa a vivencia da identidade da comunidade parroquial na que se localiza, senón tamén o sentido de apertura, que lle dá a gran devoción, que sinten outras comunidades pola súa imaxe. Sen milagros non hai posibilidade de crear

devoción, xa que son a proiección do poder da imaxe, á que acoden todos os necesitados, na procura da solución de doenzas e de problemas de índole familiar e social. Polo tanto esta imaxe opera como mediadora perante Deus e condensa toda a virtude e o poder sobrenatural. Con ela establece unha importante comunicación por medio da palabra e de certas actitudes somáticas, encamiñadas a acadar o seu amparo e benevolencia. Pero tal favor sacro hai que o relacionar co grao de protección ás estruturas dun intercambio igualitario, o cal implica “dar para que me deas”. Por iso, os

devotos, realizan varios rituais e deixan unha serie de ofrendas para satisfacer a súa parte no acordo coa entidade sagrada.

En xeral, en todo santuario podemos distinguir dúas dimensións diferentes: unha relixiosa e outra profana, ou dous polos semánticos opostos: un, o ideolóxico ou normativo, e o outro o sensorial. Por conseguinte, toda romaxe presenta un elemento de unión e comunicación do grupo social, mais tamén constitúe un xeito de liberación da sensibilidade, xa que é o tempo no que se tolera a ruptura das normas e regras, que regulan a conducta dos membros dunha comunidade ³⁹.

Finalmente, a desagrarización desta comunidade, fenómeno que podemos traspolar a case toda Galicia, vai levando paseniño ao abandono dunha relixiosidade ligada a un tipo concreto de sociedade. Mais sempre seguirán existindo algunhas manifestacións desta relixiosidade dende o intre en

FIGURAS DE CERA, VELÓNS, E O SEU PREZO.

que as doenzas coas que se acode aos recintos sacros teñen un carácter xeral,e, ademais, a tecnoloxía médica aínda non é capaz de solucionar todos os males.

BIBLIOGRAFÍA.

- ÁLVAREZ GASTÓN, Rosendo: *La religión del pueblo. Defensa de sus valores.* Madrid: B.A.C. 1976, páx. 36.
- ANTHROPOLOGICA. Instituto de Antropología de Barcelona, nº 6. Ed. Daimon. Barcelona. 1977, páx.99.
- BASURKO, Xavier: “Los santuarios hoy:claves de interpretación teológica-pastoral”, *en Santuarios del P. Vasco y Religiosidad popular*, II Semana de Estudios de Hª Eclesiástica del P. Vasco, Vitoria, 1982, páx. 308.
- BLANCO PRADO, J. M.: *Exvotos e Rituais nos santuarios lucenses.* Lugo: Deputación provincial, 1996, páxs. 47-48.

³⁹ GALVÁN, Alberto. “Ritos, fiestas y creencias”, *en Las Razas Humanas*, t. II. Compañía Internacional. Editora S.A. Barcelona, 1981.

- CACHEDA VIGIDE, Eduardo Aurelio: *La religiosidad popular en Galicia. El municipio de Arzúa*. Santiago: Edicións e Deseño S.L., 1991, páx.289.
- CANCIO FERNÁNDEZ, José: Autor do mapa.
- EQUIPO “IR INDO”. Guzmán López, Cristina e outros: *Galicia en Comarcas. Lugo*, Vigo: La Voz de Galicia. Ed. Ir Indo, 2005, páx. 99.
- GONDAR PORTASANY, Marcial: “Racionalidad campesina y Relativismo cultural”, en *Antropología y Racionalidad*. Ed. Sálvora, Santiago, 1980, páx. 60.
- GONDAR PORTASANY, Marcial: *Crítica da Razón galega. Entre o nós-mesmos e nós-outros*, Vigo: Biblioteca a Nosa Terra. Nós os Galegos. Ed. a Nosa Terra, 1993, páx. 154.
- GONZÁLEZ REBOREDO, Xosé M. : *Guía das festas populares de Galicia*. Vigo: Ed. Galaxia, 1997, páxs. 133-134.
- MARIÑO FERRO, X.R: *Las Romerías /Peregrinaciones y sus símbolos*, Vigo: Ed. Xerais , 1987, páx. 175.
- MARIÑO FERRO, X.R: “Os Santuarios e os seus símbolos”, en *Romarías e Peregrinacións*. Actas do Simposio de Antropología. Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, 1993, páx. 88.
- PRAT I CAROS, J: “Los Santuarios Marianos en Cataluña: una aproximación desde la etnografía”, en *La Religiosidad Popular, III. Hermandades, Romerías, Santuarios*. Barcelona, Anthropos, 1989, páx.227.
- RISCO, Vicente: “Etnografía. Cultura Espiritual”, en *Historia de Galicia* dirixida por Ramón Otero Pedrayo. T. I, 1979, páxs.380-381.
- RODRÍGUEZ BECERRA, S: “De Ermita a Santuario: Reflexiones a partir de algunos casos de Andalucía”, en *Romarías e Peregrinacións*. Actas do Simposio de Antropología. Consello da Cultura Galega, Santiago de Compostela, 1993, páx. 111.
- TABOADA CHIVITE, Xesús: *Etnografía Galega. Cultura Espritual*. Vigo: Ed. Galaxia, 1972, páxs. 156-157.
- VALIÑA SAMPEDRO, Elías: *Inventario Artístico de Lugo y su provincia*. Servicio de publicaciones M.E.C.. T. II. Madrid, 1975, páxs. 92-94.
- VALIÑA SAMPEDRO, Elías: *Catálogo de los Archivos parroquiais de la diócesis de Lugo*: Servicio de Publicacións da Deputación de Lugo, 1991, pax. 266.
- WILLIAM A. CRISTHIAN, Jr: *Religiosidad popular. Estudio antropológico en un valle español*, Madrid: Tecnos, 1978, páx. 134. ones M.E.C.. T. II. Madrid, 1975, páxs. 92.